

MEMORJI TA' L-AHHAR HAMSIN SENA TAS-SEKLU GHXRIN

Jikteb Anton Mallia Borg

Gie f' mohhi li s-sehem tiegħi din is-sena f' dan il-Programm tal-festa, ikun sensiela ta' tifkirkiet dwar ġraja li bqajt inżomm f' mohhi u li ġrew fl-ahhar hamsin sena tas-seklu li ntemm. Qed nillimita ruhi għal Birkirkara, post twelidi. B' mod speċjali qed nikteb dwar dak li kellu x' jaqsam mal-kolleġġjata, li għal bosta snin jien membru tagħha. Wieħed jissoponi li bosta dettalji u ġraja thallew barra bla ma nkun ridt, ghax sal-lum storja miktuba wara s-snин 1930 m' għandniex. Nittama li xi hadd aqwa minni, jissokta jikteb dak li hallejt jien f' din il-kitba.

Qabel il-1950

Wara li ntemmu s-snin kiefra tal-gwerra, li fihom, barra hajjet ta' bnedmin, bosta djar u sahansitra knejjes gew milquta mill-bombi qerrieda ta' l-ghadu, ir-rifuġjati minn Birkirkara bdew imorru lura lejn djarhom. Bdew jissewwew il-hsarat tal-gwerra, jinbnew djar u jinfethu toroq ġodda. Fosthom hemm iż-żewġ toroq fuq kull naħha tat-tempju Elenjan. Il-qniepen li, (ghajr sinjalji ċkejkna ta' serhan il-mohħ wara attakki mill-ajru, kienu siekta), bdew isemmugħu lehinhom ferrihija. Fl-irħula u l-bliet Maltin reġġhu bdew isiru l-festi esterni, bhal qabel. Iżda l-poplu Karkariz, minħabba ragunijiet ohra baqa' mċaħħad li juri l-ferħ tiegħi fil-festi ta' barra ta' Birkirkara. Il-botti minn parruccāni ohra u l-ilsien xi ftit iniggeż ma naqasxi li jżid l-iskuntentizza tal-Karkariz. Aħbar mhux tant felici, iżda fondata nikket bil-kbir il-poplu, li kien qed jittama li jieħu dak li għal sekli shah stenna u l-kolleġġjata tagħna bil-barka tal-Papiet kienet tgawdi, ma jintemmx fix-xejn. Il-kapitlu Elenjan u s-Socjeta' Dun Filippu Borgia, rappreżentanta tal-poplu kienu ressqu l-kwestjoni f' Ruma. Dwar dan u dak kollu li għara, kienu kitbu l-gazzetti kontemporanji, kulhadd skond il-punto di vista tiegħu, u għadhom hemm għal min jrid jarahom u jidhol fil-fond dwar kwestjonijiet għuridici.

L-ogħla Awtoritajiet tal-knisja f' Malta, fosthom ir-Raghaj tad-Diċċesi, l-isqof Mikiel Gonzi minn Ghawdex kien sar isqof (1942) u aktar tard Arċisqof ta' Malta, suċċessur ta' Dom Mawru Caruana O.S.B., ma kienux kuntenti bl-atmosfera f' dan il-post hekk kbir fin-numru ta' abitant u hekk qadim bit-twaqqif fih ta' l-Ewwel Kolleġġjata tal-Gżejjer Maltin. Il-kura spiritwali tal-parruccāni afdata f' idejn il-Prepostu Emanuel Vella u l-membri habrieka tal-Kapitlu, baqgħet sejra, kif kien mistenni. Dan ikompli jixħdu is-snin tal-gwerra, b' Birkirkara invaduta minn mijiet kbar ta' refuġjati. Il-festi reliġjużi nterni kienu jsiru xorta wahda. Mons Arċisqof Mikiel Gonzi wieghed li permezz ta' l-intervent effikaċi tiegħu kollox jiġi għan-normal. Birkirkara dawk iż-żminijiet kellha barka speċjali għax numru konsiderevoli ta' żgħażaq kien qed iħejju ruhhom għas-sacerdozju. Kellu jkun l-istess Arċisqof li jikkonsagrahom presbiteri. L-ewwel xrara ta' ahbar sabiha harġet minn Ruma fit-18 ta' Jannar 1950.

Bażilika Minuri

Id-Digriet ta' l-Erezzjoni ta' Bażilika Minuri mogħti mill-Papa Piju XII lill-kolleġġjata Elenjana fl-Arċidijoċesi ta' Malta, fuq rakkmandazzjoni siewja ta' l-Arċisqof M. Gonzi, għiet komunikata lill-poplu nhar is-Sibt 22 ta' April 1950. Il-Prepostu E. Vella, liebes il-plivjal abjad, tela' fuq il-

pulput u qara d-Digriet u gie milqugh b' applaws u b' entuzjażmu l-aktar kbar. L-eqreb festa kienet Santu Kruċ u kulhadd irsista kemm felah biex din il-festa tiġi cćelebrata bil-kbir. Billi ma kellniex l-insignia tal-bażilika, fosthom it-tintinnabalum u l-umbrellun, kienu ssselfu dawk tal-bażilika tal-Madonna tal-Karmnu tal-Belt li fl-1995 għalqet l-ewwel centenarju mit-twaqqif tagħha. Malajr biddlu s-salib tal-ġebel ta' fuq il-frontispizju u għamlu dak papali. Is-Socjetajiet filarmoniċi ftehma bejniethom kif sejrin jieħdu sehem kif jixraq, fl-ewwel festa esterna.

Santu Kruċ 1950

Il-festa ġiet immexxija mill-Prepostu wara perijodu ta' erbatax-il sena, li matulhom kien jiċċelebraha l-kanonku ebdomadarju (li jkun imissu t-turn li jmexxi r-recita korali). Kieku għadu haj Mons. Gonzi kien jiftakar b' nostalgija, il-merħba kbira li qala' meta wasal Birkirkara dak inhar. Fir-ritorn tiegħu lejn il-Palazz tal-Belt sa nofs il-lejl, imdawwar minn folol kbar ta' nies kien ghoddus wasal quddiem il-knisja ta' Fleur-de-Lys. Dan kien bidu ta' żmien ġdid. Il-Karkarizi theggū biex ikomplu jorqmu t-tempju tagħhom b' opri sagri. Aktar tard il-kwestjoni tas-soppressjoni ta' certi privileġgi bhal ma hu l-ġuspatronat, ġiet mill-ġdid studjata quddiem l-Awtoritajiet ta' Ruma, skond il-wegħda ta' Gonzi Arcisqof. Rappreżentanti tal-Kapitlu u tas-Soċjeta' telghu Ruma jikkonsultaw ruħhom ma' ġuristi ta' fama u jagħmlu kuntatti meħtiega ma' l-Awtoritajiet. Huma wasslu b'idejhom l-ittra ta' l-Arcisqof Gonzi datata 16 ta' Frar 1949, biex ikun hemm rikonsiderazzjoni tal-kwestjoni ta' Birkirkara. Għal dan kien hemm eżitu positiv. fid-19 ta' April 1955, is-Sagra Kongregazzjoni tal-Konċilju laqgħet it-talba ta' l-Arcisqof M. Gonzi li wara li rat li avveraw ruħhom minn certi kundizzjonijiet mitluba fiec-Čirkulari tal-1935, tagħti hajja mill-ġdid (=tiripristina) id-dritt tal-Guspatronat, iż-żda b'certi riservi. Id-Digriet imsemmi iġib il-firma tal-Kardinal Ciriaci, il-Perfett tal-Kongregazzjoni u tas-Segretarju Monsinjur Francesco Roberti. Is-sitwazzjoni issa kienet kalma u čara.

Hatra ta' Kanoniċi godda

Kien hemm dak iż-żmien hames kanonikati battala. L-ahħar wieħed maħtur mill-isqof wara li kkonsulta l-Kapitlu bl-għażla tiegħu, kien il-Kanonku Carmelo Pirotta. Dik il-habta, kien hemm Dun Karm Sciberras bhala Ċereminier u Kanċillier tal-Kapitlu. F'Novembru 1954 Dun Karm ġie nominat Kappillan f'Hal Balzan. Minn floku il-Kapitlu sejjah lil Dun Anton Mallia Borg biex ikun il-Kanċillier minn floku u lil Dun Manwel Grech biex ikun iċ-Ċeremonier. Kien harġu l-Editti fil-knejjes kollha tal-Parroċċi li darba kienu jifformaw parti minn Birkirkara, iffirmsi mill-Prepostu E. Vella bhala Preminent tal-Kapitlu u l-Kanċillier mogħnija bis-siġill kapitulari, biex diversi pretendenti għall-kanonikati vakanti, jikkonkorru. Il-ġħażla saret mill-Kapitulari prezenti liebsa l-abiti korali. Wara Quddiesa ta' l-Ispru Santu filghodu nhar is-16 ta' Marzu 1956. Dak inhar ġew magħżula erba' qassisin minn Birkirkara, fosthom il-Kanonku Onorarju Dun Ĝwann Micallef, E. Grech, A. Mallia Borg u P. Gauci. Il-Kanonku Teologu Anton Mallia ġie magħżul tliet xħur wara, skond kif titlob il-Fondazzjoni, li ġiet rikonoxxuta minn Ruma. Għalhekk il-Kapitlu Elenjan sar mimli bil-kanonċi.

Il-Pussess tal-Kanonċi

L-istituzzjoni Kanonika jew il-pussess, li kelli jsir sa erbghin jum wara n-nomina, kien festa **għall-poplu kollu** ta' Birkirkara. Hadu sehem **iż-żewġ baned ewlenin** li akkompanjawhom mill-Knisja ta' San Pawl tal-Wied u lura saċ-Čirklu San Pietru f'Main Street. L-E.T. Mons Emanuel Galea assistit mill-ahħar żewġ kanonċi, il-Penitenzier Ġakbu Micallef u l-Kan Dun Karm Pirotta, kien tahom il-pussess nhar il-Hadd 16 ta' April 1956. L-Isqof wara li nqara d-Digriet kien libbishom l-abiti korali, inkluż is-salib pettorali, tagħhom posthom fil-Kor u fl-

Awla Kapitulari u tkanta t-Te Deum. Wara kien sar l-abbraccio mal-kanonci kollha. Skond id-drawwa, il-kanonci eletti kienu hadu l-gurament kkontemplat fl-istatuti Kapitulari, kif ukoll il-Professjoni tal-Fidi skond il-prassi taż-żmien. Aktar tard il-kumitatit taż-żewġ baned kienu stiednu lill-kanonci ġodda u lil shabhom, biex jifirħu magħhom fil-każini rispettivi.

Biż-żieda ta' dawn il-Kapitulari, kif ukoll fl-istituzzjoni kanonika tat-Teologu li saret 3 xhur wara, il-Kapitlu kien mimli. Santa Liena tas-sena 1950 saret bis-sehem tal-kanonci kollha u bis-sehem ta' l-Onorarju il-Kan Giov. Psaila li kien Kappillan tal-Knisja ta' l-Erweħ Valletta. Il-ġhan li l-Kapitlu hu li jsebbhu u jgħannu f'kull sens il-Liturgija qatt ma ġie nieqes. Saħansitra wara l-Koncilio Vatikan II, il-Kodiċi tad-Dritt Kanoniku (1983) jirrikonoxxi dan, fil-kan 503. Kemm hu edifikanti tara bnedmin, bhal l-Appostli jaġħtu preferenza lill-ministeru tal-Kelma u lit-talb. Tassew jieħdu gost il-fidili jissieħbu mal-Kanoniċi fil-Liturgija tas-Sieghat. (Studju fil-fond tal-verbal tal-Fondazzjonijiet Filippina u Pierina u l-Istatuti Kapitulari, ma jħallix dubju li d-dmirijiet tal-Kolleġġjata u l-ministeru saċċerdotali ma jmorru kontra xulxin).

Il-Kanonci jiltaqgħu kull tant żmien biex jippjanaw aħjar il-hidma tagħhom għall-ġid tal-Kolleġġjata. Hawn fost hwejjeg oħra, jintagħżlu l-Predikaturi li jinsġu t-tifħir lill-Qaddisa Elena f'jum il-festa, u bosta dettalji oħra konnessi mal-kult. Huma jiddeterminaw min ikun ser imexxi l-mužika liturgika. F'dawn l-ahħar 50 sena kellna lil Mro. Gius Camilleri, lil Mro. P. Albert Borg, lil Mro. Dione Buhagiar u dan l-ahħar lil Mro. Dun Ģwann Galea. Niftakar ukoll lill-Karkariz Mro. Gius Grima, jidderiegi quddiesa ta' qassis ġdid. Matul dawn l-ahħar 50 sena il-purċijsjoni ta' nhar il-festa, eċċettwati c-ċentenarji ta' l-1978 u 1987, dejjem saru fil-ghodu qabel il-quddiesa prepożitali, skond id-drawwa tal-Kolleġġjata Elenjana.

Opri ġodda

Il-poplu kien ferhan u kburi bit-tempju u bil-wirt kulturali li nkiseb matul is-snин. Mhux biss ma ried li xejn ma jintilef, iżda bħal missirijiethom ried li jorqmu. Fil-ktejjeb tal-festi cinkwantenarji ta' S. Liena (325-1978) pp 38-9, il-Prokuratur Saliba tana lista shiha u ddettaljata ta' dak kollu li sar. Jissemmew fost hwejjeg oħra t-tabernaklu tal-fidda, rigal tal-Kanonci Micallef, statwi ta' rham u l-kanċċell tal-kappella tas-Sagreement, linef, l-akkwist ta' 32 kwadru tal-bozzetti tal-pittura ta' V. Monti, il-bankun tal-qaddisa, kuruna tad-deheb u dekorazzjonijiet oħra, it-tpoġġija taż-żewġ statwi legiū tal-bronz San Pawl u San Ģwann, (mibdija snin ilu fil-Fonderija ta' Vinc. Sammut tal-Motros) iz-zuntier, il-bini tal-post ta' l-armar eċċ eċċ. Matul is-snin dejjem baqghet issir xi opra ġidida oħra.

Il-kapitlu mistieden f' parroċċi oħra

Bosta parroċċi ferħu li jaraw l-ordni ssaltan fil-Parroċċa ta' Birkirkara, li uħud minnhom gew smembrati minnha tul is-snin. Niftakar li l-kapitlu tagħna kien mistieden u difatti ha sehem f'M'Xlokk, Hal-Lija, Balzan Belt Valletta, Floriana, Safi, Cospicua, Mosta, Hamrun u postijiet oħra. Fit-taraġġ ewljeni tas-Sala Kapitulari hemm ritratti mogħtija b' tifkira għal dan is-sehem. Niftakar ukoll li kien hemm drawwa li kull darba li xi Isqof ikun mistieden jippresiedi f' xi funzjoni liturgika f' xi post jew knisja fix-xaqliba ta' Birkirkara, (e.g., Naxxar) żewġ kanoniċi minn fostna kienu jmorru jassistuh. Diversi mill-kanoniċi kienu ghalliema fil-Kullegħ San Alwiġi mmexxi mill-Geswiti; uħud minnhom baqghu jgħallmu għexieren ta' snin. Iżda dejjem sabu mezz li jaqdu fedelment id-dmirijiet kollha ta' kanonci, ukoll meta parti mill-kor li għaliex jattendu kull jum tal-ġimħa fi żmien ir-Randan kien jingħad fil-11 00 a.m. Qatt ma kienu jonqsu li jieħdu sehem fil-Purċijsjoni kollha ta' matul is-sena u kienu jieħdu sehem fil-funerali li

fihom jiġu mitluba jipparteċipaw. Meta kanonku minnhom kellu jassenta ruhu biex ikompli l-istudji tiegħu Ruma, biex jikseb id-Dottorat, hu kien talab apposta lill-Awtorita' f' Ruma biex seta' jassenta ruhu mill-preżenza korali. Niftakar ukoll li meta kien ippreżenta ruhu ġertu kandidat biex jimla wieħed mill-kanonikati, l-Awtoritajiet Maltin talbu ġertu kandidat mediku lill-individwu konċernat biex juri li ma kellu xejn xi jxekklu li jattendi. Il-kanonċi kienu jieħdu hsieb il-knejjes filjali, li għandna mxerrda mal-Parroċċa, kif ukoll kienu jiġu nominati bhala Prokuraturi tad-diversi altari tal-Parroċċa li l-biċċa l-kbira minnhom għandhom konfraternita` annessa magħhom. Huma jieħdu hsieb li jitwettqu l-obbligi kollha li huma mahruba magħhom. Niftakar li konna nitilgħu fis-Santwarju tal-Madonna tal-Minsija biex kapitolarment niċċelebraw il-festa tal-Lunzjata u ta' San Anard, sas-sena 1965 meta San Ĝwann sar Parroċċa għalih. Iżda xorta wahda qassisin minn Birkirkara (e.g. Dun Pawl Gauci) kienu kull nhar ta' Hadd imoru jqaddsu ghall-poplu ta' dawk l-inħawi.

Matul dan l-ahħar 50 sena, niftakar bosta membri tal-kapitlu jmutu, inkella minhabba diversi motivi jirrežinjaw u oħrajin jimlew il-post li kellhom huma. Hasra lejn l-istemmi li jżejnu l-hitan ta' l-Aula Capitularis, (li hija biss tista' titqies bhala mużew) turi l-ismijiet tal-kanonċi, id-data tal-hatra tagħhom kif ukoll meta mietu jew irrežinjaw. Meta jitbattal kanonikat fi żmien determinat jittieħdu passi biex jitmela il-post tiegħu. (Gieli jinhattru wkoll kanoniċi onorarji. Niftakar lil Mons Arcisqof Gonzi bi ftehim mal-Kapitlu jinnomina lill-Mons George Crenan Awstraljan li għen hafna fl-emigrazzjoni ta' bosta Maltin, bhala kanonku onorarju tal-kolleġġjata tagħna). Fl-Awla kapitulari, fuq il-hitan tal-faċċata hemm l-istemmi tal-Preposti. Fosthom hemm dik ta' Mons Emmle Vella li kienu sarlu festi sbieħ gheluq il-25 sena bhala ragħaj tal-Parroċċa (4 Frar '62). Kienu saru diskorsi kommemorattivi tassew sbieħ. Warajh kien lahaq Mons Injazju Sciberras Psaila, wieħed mill-kapitulari Elenjani li kien irreżenza biex mar Ruma fejn sar ukoll Bibliotekarju tal-Lateran.

L-istituzzjoni kanonika b' arrangiament specjali kien tahieli Mons Pietro Palazzini (5 Awissu '62). Aktar tard Kardinal Palazzini li kien fost dawk li żar il-Bażilika tagħna bhala Prinċep tal-knisja. Dun Naz, kif kien magħruf, dam kap tal-Parroċċa ta' Birkirkara sa l-1981 meta bi ftehim mal-kapitlu, fi żmienu għiet mifruđa bil-benedittu ta' l-Awtorita' l-Arcipretura mill-Prepożitura, unjoni li kienet saret b' Digriet Papali (Papa Benedetto XIV fil-10 ta' Marzu 1751) "In supremo Apostolatus solio". L-Arcipriet li beda jwettaq dan id-dmir (11.10.81) kien il-kan. Dun Ĝużepp Mifsud Bonniċi u wara snin (29.9.86) is-suċċessur tiegħu kien l-ex-Arcipriet taż-Żurrieq issaċerdot Dun Anton Vella li attwalment hu l-Prepostu Arcipriet, wara li saret mill-ġdid l-unjoni fuq imsemmija. Hu ha l-insedjament tiegħu fl-1 ta' Jannar 1995. Dan kien seta jsir wara l-mewt tal-Prepostu Sciberras Psaila (2 ta' Luju 1994) li kien żamm il-prepożitura sakemm idum haj. Wara mewtu saret mill-ġdid l-għaqda tal-Prepożitura ma' l-Arcipretura. Kemm il-Prepostu E. Vella (fis-1962) kif ukoll il-prepostu Psaila (30.8.87) iċċelebraw il-ġublew tal-fidda tal-prepożitura tagħhom.

Żjarat minn persuni distinti

Matul dawn l-ahħar 50 sena bosta kienu l-persuni distinti li żaru l-Bażilika tagħna, l-aktar fiċ-ċentinarju Pawlin (1960). F' din l-okkażjoni fil-parroċċa tagħna konna għamilna festi specjali ad unur ta' San Pawl, meqjum fil-knisja tiegħu tal-Wied, kien ingieb fil-Bażilika ghall-festa. Fost il-Kardinali li żaruna, insemmu lil Kardinal F.Tedeschini li sejhilna "una Basilica degna di Roma", il-Kardinal Luigi Traglia ta' Ruma, il-Kardinal J. Słypi ta' l-Ukraina li ghadda s-snин il-habs (1 10.65). Hu halla miktub fuq il-visitors' book "Devoto e grato per la cordiale receptione". Reġa ġie fostna bhala Kardinal, Pietro Palazzini. Fost diveri Isqfijiet barranin insemmu lil Leo Tigga (Indjan, Isqof ta' Dumka) lil G. Perniciario, (ta' Piana degli Albanesi fi Sqallija) lil Mons.

Worlock, id-Delegat Apostoliku Gerald o'Hara, lil Martin o' Connor, Nunzju Apostoliku, lil Tomas Manning, lil Carlor Arcisqof ta' Olinde u Recife fil-Brazil, lil Ottorino Alberti ta' Spoleto, li qaddes solennament fil-festa tas-Salib (1974). Sahansitra kellna żjara wkoll żjara nformali ta' Robert Runcie, Arcisqof ta' Canterbury f'jum il-festa titulari (1981). Jissemew ukoll l-Isqof ta' Madras Paul des James in-Nunzju Sebastian Laboa li kien iċċelebra l-festa tas-Salib f'Mejju ta' tliet snin ilu. Ĝie fostna wkoll Dom Angelo Mifsud O.S.B. Abbatu tal-Kongregazzjoni ta' Mont Cassino, kif ukoll l-Eċċ. Tomas Manning tal-Bolivia. Bosta Isqfijiet Maltin żaru l-Bažilika tagħna, ibda mill-Vigarju Apostoliku tal-Kuwait l-Isqof Karkariż Francis Micallef (1982), l-Isqof Paul Darmanin, Isqof Paul Andreotto tal-Pakistan. Fost l-Isqfijiet Maltin żaruna Mons. Mikael Gonzi Arċisqof, Emanuel Galea, Redent Gauci Karmelitan (1967), in-Nunzju Apostoliku Emanuel Gerada (1967), l-Isqof Nikol Cauchi u bosta drabi l-Arċisqof Gius Mercieca li fl-insejdjament tiegħu fil-Katidral ta' l-Imdina, delegazzjoni tal-Kapitlu hadet sehem uffiċċjalment. Il-hatra ta' Mons Vincent Costa, li trabba taht id-dell tal-Bažilika, li fiha missieru Carmelo għal bosta snin serva bhala organista (u semmghalna l-isbah melodiji fuq l-orgni ta' Tamburini) imliet bil-ferħ lill-Karkariżi kollha, meta saret taf bin-nomina tiegħu bhala Isqof Awżiżlarju ta'Londrina. Iben iehor ta' Birkirkara, magħżul prelat u afdat b'responsabbilta' mill-Vigarju ta' Kristu (7 ta'Lulju 1998) Hu ġie mahtur Kanonku onorarju tal-Bažilika (2 ta' Dicembru 1998)

Personalitajiet oħrajn

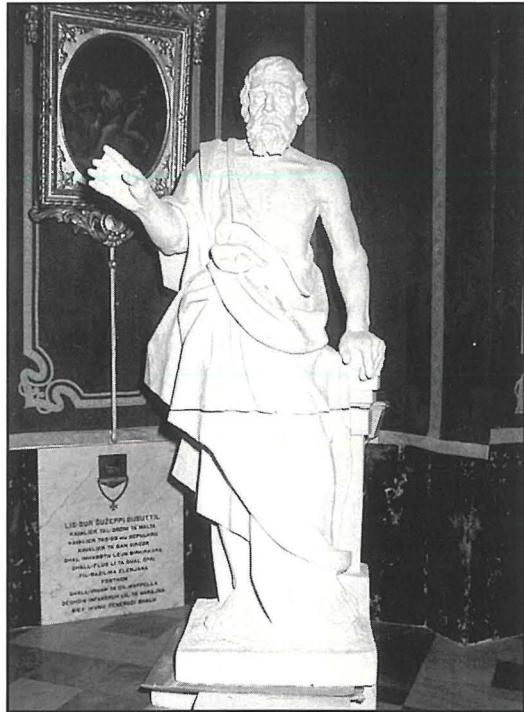
Niftakar lil Sir Maurice Dorman Gvernatur ta' Malta lejlet il-festa akkumpanjat mit-Tabib Paul Borg Olivier, iżur ukoll l-Aula capitularis u jifli dak kollu li fiha (17 Awissu '63), il-Professur Gius. Aquilina u P.P. Saydon, li spiss kienu jżuru Birkirkara. Ma rridx ma nsemmix lill-ex president tar-Repubblika Sir Anthony Mamo, li għandu wisq għal qalbu post twelidu u li kull sena ma jonqosx li jkun preżenti għat-Transulazzjoni. Meta lahaq Gvernatur Ĝenerali il-Kapitlu kien għamillu laqgħa tassep sabiħa fl-Aula Kapitulari. Niftakar ukoll lill-President tar-Repubblika Ċensu Tabone li fl-1991 kien ippressieda Akademja Mużiko-letterarja. Leljet il-festa jiġu mistiedna uffiċċjalment il-Prim Ministru u l-Kap ta' l-Oppożizzjoni u s-Sindku.

Ġraja Mportanti

F'dawn l-ahħar 50 sena, il-Kapitlu baqa' jżomm id-drawwa tiegħu li jiltaqa' regolarmen biex jiddiskuti diversi problemi u jsolvihom ghall-ġid tal-Parroċċa u xejn anqas ghall-ġid ta' l-erwieħ. Diversi Kapitulari kienu wkoll Diretturi Spiritwali ta' Għaqdiet u Movimenti ta' Appostolat, barra d-dmirijiet li jitlob minnhom il-Kapitlu. Problema kbira kienet ir-rikostruzzjoni tal-Knisja ta' Santa Marija, il-benniena tal-Kolleġġjata, mibnija mill-Arkitetti Vittorio Cassar u Tommaso Dingli. L-Arċisqof Gonzi wkoll wera nteress speċjali f'din il-ġawhra, li kienet f'nofs żona li qed timtela' bil-bini. Kien qed jiġi offrut servizz ta' quddies u tagħlim tad-Duttrina. Fit-12 ta' Ottubru 1969, l-Arċisqof waqqaf id-dfin li kien isir fl-oqbraq tal-kursija. Il-Kapitlu ma farfarrx minn fuqu dan id-dmir. Wara studju għaqqli inħatret Kummissjoni ffurmata mill-Kanonċi V. Saliba, E. Grech, V. Borg u C. Aquilina flimkien mal-Perit Harold Borg. Niftakar li darba snin ilu, il-Kan Penitenzier Dun Ĝakbu Micallef xtaq jindahal biex isaqqaf bil-concrete din il-knisja biex ma jkomplix jinfiltrat ilma tax-Xita fil-hitan miftuha. Nafukoll li kemm il-Patrijet Dumnikani, f'iṭtra miktuba bil-latin mill-Prof Serafin Zarb, xtaqu li tingħatalhom din il-knisja. Kienu nteressati fiha wkoll, il-Patrijet ta' l-M.S.S.P. Kien hemm ukoll min xtaq iħott din il-ġawhra biċċa biċċa u jittransportaha barra minn Malta. Iżda l-Kapitlu kien deċiż li jagħti s-sehem tiegħu ukoll finanzjarju. Ix-xogħol beda bl-imgħalleem Abraham Schembri b'reqqa kbira jipprova jsib ukoll hjiel biex ir-rikostruzzjoni ma tkunx 'l bogħod mill-original. Il-Profs V. Borg kien inkariga lill-Perit Joseph Tonna biex jagħmel disinn tal-koppla, skond struzzjonijiet mogħtija minnu wara riċerki li għamel. Hadmu b'tant għaqal taħbi Abraham kemm il-Kan. V. Saliba, Joseph Borg, T.

Faċċata tal-Knisja

Appostli Ġodda

Restawr tal-Pittura

Montebello, T. Muscat u Tonu Cohen. B'ferh kbir l-Arċisqof M. Gonzi li spiss kien iżur il-post, fit-13 ta' Mejju 1972, ikkonċelebra quddiesa fil-parti tal-knisja li setgħet tiffunzjona. Kien ġie mibni ħajt f'tarf il-kursija. L-imghallem bla ma jaqta' qalbu rnexxielu li jwaqqaf it-tambur tal-koppla, barra 1-kor u 1-kappelluni. Il-Kapitlu kien hatar kanonku Vigendarju biex jaqdi spiritwalment in-nies taz-Zona. Difatti kien hemm ukoll kapitulari ohra jghinu. Barra x-xogħol u taħbil il-mohħ, f'dak il-monument il-Kapitlu nefaq Lm 48,000 u ħalla Lm 20,000 ohra mill-bejgh ta' plots fin-naha tas-Swieqi, li kien jappartjenu lill-Mensa Kapitulari. Il-hidma pasto-rali ntensifikat ruħha u personali ma kienx hemm biżżejjed biex ilahhaq ma' kura spiritwali adekwata u biex jissorvelja l-progress tax-xogħol. Għalhekk il-kapitlu ddeċieda li bla ebda preġudizzju jirregala lill-Arċidjoċesi din il-ġawħra arkitettonika. Dan kien f' Ottubru 1986.

Fost ġrajja li ma rridux li jintesew, hemm l-Akkademji mužiko-letterarji li ttellgħu mill-baned ewlenin ta' Birkirkara. Fis-sena 1995 kienet saret waħda mid-Duke of Connaught, preseduta minn l-E.T. Ugo Mifsud Bonnici u ohra mill-Filarmonika Sant Elena. Kellna wkoll kuncert ta' mužika sagra minn St. Monica Choir. Bosta drabi kien ġie Malta St. Edmund's Choir ta' Port-smouth u ta performances ta' kant sagru fil-Bażilika (1993 u 95). Organiser tal-Banda St. Helena kien ġab ukoll kor maskili minn Wales. Fl-okkażjoni tal-laqgħa f' Malta bejn Bush u Gorbachov, kienet saret repeat performance tar-Requiem ta' Verdi.

Attivitajiet ohra kienu l-Pegeant dwar Santa Liena u dik tal-lejl tal-Milied mibnija fuq sfond bibliku. Niftakar ukoll id-Disa' Kungress Marjologiku Internazzjonali u s-Sittax il-kungress Marjan. Kienew gew Malta l-aqwa Teologi. Il-kapitlu laqa' uffiċjalment fil-Pjazza tal-Bażilika il-Legat tal-Papa, il-Kardinal Pappalardo (Settembru 1983). F' din is-sena sar il-kungress Nazzjonali tax-Xirkha ta' l-isem Imqaddes t' Alla ġo Birkirkara, presedut mill-Isqof Nikol Cauchi. Fis-sena 1985, il-kapitlu ried ifakk uffiċjalment il-75 anniversarju ta' l-Inkoronazzjoni tal-Madonna, meqjuma fis-santwarju tal-Herba. Il-kwadru nkurunat inġieb il-Bażilika u saru festi kbar.

Ġraja mhux ta' min ihallha barra hi l-Ordinazzjoni Presbiterali ta' diversi saċċerdoti li saret fl-1972 minn Mons Arċisqof Gonzi. Fosthom kien hemm Lino Cardona, Patrick Rice, Oliver Borg Oliver u Henry Muscat, Terejjan li qed jaħdem bhala missjunarju f'Taiwan. Bosta minn ulied Birkirkara, matul dan in-nofs seklu hallew għixi jaħbi jaħbi. Billi ninsabu mixtieqa minn saċċerdoti ġoddha, lqajna bil-ferha l-okkażjoni li fiha l-Arċisqof Mercieca għażel il-Bażilika tagħna biex jilqa' uffiċjalment il-kandidati ġoddha għas-saċċerdożju.

Restawr tal-Pittura

Problema ohra li għal bosta snin kienet ilha thabbel moħħ il-kapitlu, kien ir-restawr ta' l-affreski ta' Virginio Monti. Il-hsara minhabba l-inffiltrar ta' l-ilma tax-xita, il-blast tal-bombi u fatturi ohra kien l-kawża li dak il-kapolavur tilef hafna mis-sbuhija tieghu. Il-Prepostu Sciberras Psaila, kien beda jiġbor xi fondi biex jingħata bidu għar-restawr. Kien hemm xi tentattivi biex jinbeda x-xogħol tant mixtieq. Iżda ma kienew biżżejjed. Meta Dun Ġużepp Mifsud Bonnici lahaq Arciprijet, kien determinat li jingħata bidu għar-restawr. Ittieħdu l-provedimenti kollha, permessi u studji u informazzjoni dwar min u kif jitwettaq ir-restawr. Kull bidu hu diffiċċi; iżda d-determinazzjoni kienet hemm. Intgħażel l-artist Rabti Samuel Bugeja, li kien mgħejjen minn ibnu l-Perit Joe u huh Gerald. Ĝew mixtriha numru ta' travi twal tal-hadid u twavel ta' saħħha flimkien ma' pipes tal-hadid biex permeżż tal-haddiema ta' l-armar, li wettqu x-xogħol fuq bażi voluntarja, l-pittur ikollu scaffolding sod u bla periklu. Ix-xogħol beda u l-poplu beda joffri s-sehem tieghu ta' flus. Il-process li r-restawratur għażel kien l-ahjar li seta' fiċ-ċirkostanzi wara li l-koppla għiet mill-ewwel miksija b' żebgħa apposta b'bażi lastiku.

B'hila u reqqa kbira, Samuel irnexxielu bl-ghajnuna ta' l-abbozzi u tal-fotografija black and white, meħuda ftit wara mill-fotografu Niceforu, li ssellifna mingħand il-Kav. Gius Busuttil ta' l-Amerika, jaġtina hijela ta' kemm kienet sabiha meta fl-1906 tleſtiet minn Monti l-koppla mżejja bl-affreski. Niftakar li ġiet inawgurata minn Dun G. Mifsud Bonniċi, li kien temm il-hatra tiegħu bhala Arciprietary. Kien imiss ir-restawr tal-kor, warajh dak tal-kappellun tal-kurċifiss, imbagħad dak tar-rużarju. Warajhom Samuel kompla d-diversi biċċiet tal-kursija u fl-ahħar l-Evangelisti. Dan il-process ta' restawr ha perjodu ta' hmistax-il sena. Il-haddiema ta' l-armar taw is-sehem siewi tagħhom billi żebghu l-kustilji tal-koppla u l-affarijet li kienew lew tafl. Naddfu tajjeb id-dhaħen li ngemgħu matul is-snini, saret ventilazzjoni adekwata, tbiddlu t-twiegħi ta' l-injam li kien hemm qabel, u ġew dekorati skond istruzzjonijiet li kien tal-Kan Salvatore di Pietro. Dawn l-ahħar snin, rajna wkoll il-kisi bl-irham ahdar il-hitan tal-kor, opra tal-Kan. Dekan Carmelo Pirotta, li kienet ilha msemmija u mixtieqa.

Installazzjoni Elettrika

Forsi din l-opra dehret žejda. Imma meta tqis il-ħtieġa ta' kurrent elettriku li jitwassal kullimkien mal-Bažilika b' mod żgur u adegwat, l-aktar meta fil-festa nkunu ninħtieġu load enormi minhabba l-konsum, wieħed jirräġuna xort'ohra. Niftakar tajjeb ix-xogħol preparatorju, permessi, kuntatti ma' l-electrical engineer u t-taħbi li għaddejna minnu ma' min kien konċernat, biex ikollna kumnikazzjoni direttas mas-sub station ta' fejn iċ-Civic Centre. Veru l-kuntrattur George Grech tana xogħol tajjeb li llum qed naraw ir-riżultati, minkejja li bil-mod il-mod għadna nhallu l-ispejjeż li telghu qrib l-Lm 40,000. Kull pass ittieħed bil-kunsens tal-kapitlu li kien jiddeliga lill-Prokuratur biex ikompli.

Il-Hbieb tat-Tempju

Bl-inizjattiva tas-Sur Emmanuel Sammut, ingħaqdu grupp ta' parruċċani bl-iskop li bla ebda rbit hliel l-imhabba għat-tempju tal-Mulej, iħabirku u jgħinu biex ngħożżu l-wirt li tul is-snini stinkaw għaliex missirijietna. L-idea ttieħdet u l-imsieħba bdew jaraw il-frott tas-sehem tagħihom. Inizjattiva ohra li rajna dawn l-ahħar snin (1989) kien il-bini taċ-Ċentru Parrokkjali fil-post li qabel kien magħruf bhala l-barriera ta' wara l-Bažilika. Kien progett tant mixtieq, bżonnjuż u mistenni. Il-Perit Italo Raniolo hejjha pjanta bil-ghaqal u l-post ġie mibni mill-Karkariżi ahwa Cardona. Il-kumitat li mexxa l-bini u stinka ghall-fondi tiegħu, haqqu kull tifhir. Illum dan iċ-ċentru hu l-mekka ta' l-aktivitajiet ta' kull xorta, eskluzi dawk politici, li jsiru fil-parroċċa. Kuljum issir fi xi attivita', minn laqghat rikreattivi, edukattivi u wirjet li jsiru kull tant xħur. Fih hemm l-Ufficċju Parrokkjali u dak Amministrattiv.

Hidma siewja li qed iġħin fiha dan il-grupp bl-approvazzjoni shiha tal-kapitlu hi r-restawr tal-faċċata tal-Bažilika, li fuqha wkoll il-mogħdijs tas-snini halliet il-marki tagħha. Kellhom jitniżżulu l-erbatax-il statwa tal-ġebel ta' fuq il-fontispizju, (xogħol li qed isir taht il-harsa attenta tal-Perit Denis De Lucca, espert fl-istil barokk) u minflokhom isiru oħrajn identiċċi. Dawn qed jiġu skolpiti mid-Ditta Agius tal-Qrendi. Il-haddiema ta' l-iskola Glormu Cassar qed iwettqu xogħol tassew delikat biex ibiddlu ġebel li jew tmermer inkella sofra danni bl-imsieme li twahħħu miegħu meta l-faċċata kienet tinxteghel b'tazzi taż-żejt. Il-faċċata hekk restawrata tikkomplimenta z-zuntier li kien ġie renovat dawn l-ahħar hamsin sena flimkien maż-żewġ lampjuni bid-dawl mahduma mid-Ditta Camilleri. Tassew ikun fiha xena sabiha d-dehra tal-Bažilika floodlighted matul il-lejl.

L-Alarm System

Idejn sagrilegi ma īaftrux żjara lill-Bažilika tagħna. Anqas ma kienu rawha bi tqila li jpoġġu splussivi wara l-uffiċċju ta' l-Arcipriet Mifsud Bonniċi. L-Awtoritajiet insistewla li nieħdu passi biex ikun hemm sigurta' adegwata. Il-kapitlu fehem il-problema u bis-support shih ta' min fehem din il-htieġa, illum għandna sistema moderna ta' sigurta. Wara kollo xixraq li dar il-Mulej, ma jkollhiex żjarat minn bnedmin hanja li jkissru, jisgassaw u jisirqu. Il-kapitlu jibqa' rikonoxxenti lejn dawk kollha li b' xi mod jew ieħor ghenu u għadhom iġħinu biex dar il-Mulej tissebbah u tingħata ġieħ li jistħoqqilha.

Il-Kunsilli Pastorali Parrokkjali

Niftakar tajjeb kemm dan kien għal qalb il-Prepostu E. Vella u kemm kompla u għadu jiġi ffrekwentat mill-operaturi pastorali, maħtura mill-ghaqdien li jirrapreżentaw u minn dawk magħmula mill-President li hu l-Prepostu. Veru li c-chair person ikunlajk (niftakar lil Ĝuze Gauci, Jos Sammut, Alf Saliba, Helen Borg Bonniċi, Emmle Sammut). Il-Hidma pastorali kienet intensa kif jixħdu l-postijiet tad-Duttrina

u ta' għaqdiet ohra ta' Appostolat. Inhass il-bżonn li jinbnew u jiġu attrezzati postijiet deċenti għall-laqghat tal-membri llum il-lajci wara l-Konċilju għandhom rwol tassew importanti. Il-htiġiet pastorali tal-Parroċċa tagħna huma aktar mifruxa, komunitajiet godda qed jimbu fi hdan il-knisja. F' Birkirkara tal-lum, minhabba li tant infirxet fil-kobor tagħha, jiġu ndikati żoni speċjali (bhal dik tal-knisja l-Qadima li saret awtonoma u dik tas-Swatar) fejn saċċerdoti jaqdu lill-komunita' fil-htiġijiet kollha spiritwali. Inhass il-bżonn ta' bini ta' kappelli godda u ta' djar tad-Duttrina fejn jiġi mghalleml il-katekizmu. Fi hdan il-kunsill fost kummissjonijiet ohra, hemm dik Kateketika, billi barra l-branches hemm sebgħa djar tad-Duttrina mifruxa ma' Birkirkara kollha eskużu l-Parroċċa ta' San Ĝużepp Haddiem, (mibnija bejn il-1965-69) li ġiet imwaqqfa dawn l-ahħar snin bhala Parroċċa (1973) bl-ewwel Kappillan Carm Aquilina li kien Kanonku.

Għeluq

Bdejna l-millennju l-ġdid li miegħu hemm marbuta diversi sfidi. Ma rridux inserrhu ruħna fuq dak li twettaq fl-imghoddi, iżda jinħtieg li nhejju l-ġenerazzjoni li tiela' biex tgħożż dak li wirtet minn missirijietna. Il-bnedmin għandhom ikabbru u jghannu l-kultura, jirbhu l-qawwa tal-hażen, jitghallmu jagħmlu użu mill-opportunitajiet li qed ikollhom f' din l-era teknoloġika, ikabbru l-ħbiberija u l-koperazzjoni bejn il-popli, nibdew l-ewwel minn dawk l-aktar qrib tagħna. Inneħħu l-ghażżeż, l-apatija u l-egoizmu, s-susa tal-progress u nghixu z-żmien ta' issa bhala awgurju sabih għall-ġejjeni. Dan iffiser il-motto “auspiciū melioris aevi”. Kuraġġ il-proverbju latin ighid; Fortuna audaces iuvat” (il-fortuna tħixi lil dawk il-qalbien).

Dehra tal-Faċċatta tal-Kolleġjata fis-Seklu XIX